

JORDI RUBIÓ I BALAGUER

SEMBLANÇA BIOGRÀFICA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

JORDI RUBIÓ I BALAGUER

SEMBLANÇA BIOGRÀFICA

Conferència pronunciada davant el Ple per
JOSEP MASSOT I MUNTANER
el dia 18 d'octubre de 2005

BARCELONA
2005

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Massot i Muntaner, Josep

Jordi Rubió i Balaguer, semblança biogràfica

A la coberta: Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica. —

Referències bibliogràfiques

ISBN 84-7283-821-8

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-arqueològica II. Títol

1. Rubió i Balaguer, Jordi 2. Intel·lectuals — Catalunya — Biografia

929Rubió i Balaguer, Jordi

© Josep Massot i Muntaner

© 2005, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 2005

Tiratge: 200 exemplars

Text revisat lingüísticament per l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Carrer del Peu de la Creu, 5. 08001 Barcelona

Imprès a gama, s. l.

Carrer d'Àristides Maillol, 9-11. 08028 Barcelona

ISBN: 84-7283-821-8

Dipòsit Legal: B. 51553-2005

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Jordi Rubió i Balaguer és una de les figures més importants de la Catalunya contemporània, per la seva obra intel·lectual i per la seva talla humana, demostrada de tantes maneres. És també, com tindrem ocasió de veure, una persona decisiva dins l'Institut d'Estudis Catalans i un mestre admirat a la Universitat de Barcelona, als Estudis Universitaris Catalans d'abans i de després de la Guerra i a l'Escola de Bibliotecàries, amb una considerable repercussió internacional, tant per la seva tasca decisiva en el camp de la història de la literatura catalana —i més en general de la història de la cultura hispànica— com per la seva importantíssima faceta de creador i primer director de la Biblioteca de Catalunya.

Jordi Rubió —el doctor Rubió, com l'anomenàvem respectuosament els qui de prop o de lluny ens en considerem deixebles i continuadors—, retret i humil, treballador incansable i tenaç, erudit i rigorós com ningú, patriota exemplar i home de fe —malgrat les maltempsades que el van colpir de ple i li van impedir el desenvolupament normal de la seva carrera i dels seus anhels—, mereixeria una biografia extensa i detallada, perfectament factible gràcies a l'enorme correspondència que va generar al llarg de la seva vida, en una lletra menuda i no sempre fàcil de llegir, i a la gran documentació conservada al seu arxiu personal, a l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, a l'arxiu de la Diputació de Barcelona, a l'arxiu de la Universitat de Barcelona, a l'arxiu de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i en altres indrets, i a la seva immensa obra escrita, publicada només parcialment.¹ Avui, però, ens haurem de limi-

1. Vegeu Rosalia GUILLEUMAS I BROSÀ i Amadeu-J. SOBERANAS I LLEÓ, *Bibliografia i cronologia de Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982)*, Barcelona, 1985, i Núria MANÉ, *Índexs de les Obres de Jordi Rubió i Balaguer*, Barcelona, 2004. Tant a l'arxiu de la família Rubió com a l'arxiu de

tar a unes quantes pinzellades, insistint sobretot en la relació que va tenir des de bon començament amb la nostra corporació.²

És prou sabut que Jordi Rubió i Balaguer —nascut a Barcelona el 30 de gener de 1887, al carrer de les Magdalenes, núm. 12—³ pertanyia a una família il·lustre. Els seus avantpassats foren llibreters i impressors, establerts al carrer de la Llibreteria des del darrer terç del segle XVIII. El seu avi era el famós *Gaiter del Llobregat*, Joaquim Rubió i Ors, poeta, rector de la Universitat de Barcelona, erudit i membre de l'Acadèmia de Bones Lletres. El seu pare, Antoni Rubió i Lluch, fou igualment catedràtic de la Universitat de Barcelona, historiador excellent, estudiós de la literatura catalana antiga i moderna, primer president de l'Institut d'Estudis Catalans i membre de l'Acadèmia de Bones Lletres. Jordi Rubió se sentia molt orgullós del seu pare i del seu avi i en molts aspectes en fou deixeble i en continuà la tasca i la manera de fer. No podem oblidar que se sentí molt condicionat pels seus predecessors, fins al punt que no enllestí la darrera part de la seva *Història de la literatura catalana* en bona part perquè s'havia d'enfrontar amb la significació del seu avi dins la «Renaixença» del segle XIX i no volia desmentir les afirmacions del seu pare, que havia insistit molt en el paper de precursor del Gaiter del Llobregat i n'havia enaltit la importància històrica.

Després d'uns primers estudis al Col·legi Miró, al carrer de Mercaders, on coincidí amb Ramon d'Alòs-Moner⁴ i Francesc Martorell i Trabal,⁵ grans amics de sempre i futurs col·laboradors de l'Institut d'Estudis Catalans, va cursar el segon ensenyament als jesuïtes del carrer de Casp (1896-1902). Hi

l'Institut d'Estudis Catalans hi ha un bon nombre d'escrits inèdits de Jordi Rubió, a vegades totalment enllestits i unes altres vegades en esborrany, que algun dia caldrà estudiar a fons.

2. Miraré més aviat de completar treballs anteriors sobre Rubió, publicats en els meus llibres *Escriptors i erudits contemporanis. [Primera sèrie]*, Barcelona, 1996, i *Semblances i comentaris*, Barcelona, 1999. Val a dir que hi ha moltes referències a Rubió en tots els volums d'*Escriptors i erudits contemporanis* (cinc fins al 2005) i en altres llibres anteriors, com ara *Trenta anys d'estudis sobre la llengua i la literatura catalanes (1950-1980)*. II. *La literatura (de l'Edat mitjana a la Renaixença)*, Barcelona, 1980, o *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, 1993.

3. Si no dono cap altra referència, prenc les dades biogràfiques de R. GUILLEUMAS i A.-J. SOBERANAS, *Bibliografia i cronologia de Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982)*.

4. Per a la relació entre Rubió i d'Alòs, vegeu Albert BALCELLS, *Ramon d'Alòs-Moner i de Dou: Semblança biogràfica*, Barcelona, 2003, que fa servir una necrologia inèdita de Ramon d'Alòs redactada per Rubió.

5. Cf. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Francesc Martorell i Trabal», a *Mestres, companys i amics*, Barcelona, 1991, p. 57-60. Hi ha alguna referència a Rubió, i fins i tot una carta sencera d'ell —recomanant la vídua de Martorell, Francina Puig, a Ferran Valls i Taberner, el 6 de maig de 1939— dins l'*Epistolari de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch i Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, a cura de Jaume Sobrequès i Callicó, Manuel J. Pelàez i Albendea, Francesc Vilanova i Vila-Abadal i Maria Soriano i Marín, Barcelona, 1991.

tingué igualment de companys Ramon d'Alòs-Moner i Francesc Martorell, als quals cal afegir Lluís Nicolau d'Olwer i Ferran Valls i Taberner,⁶ tots els erudits de prestigi i eficaços secretaris redactors i més endavant membres de l'Institut, tot i que Martorell havia de morir molt jove i Valls i Taberner durant la Guerra Civil es posà al servei del govern de Franco i proclamà que fins aleshores havia seguit una «falsa ruta», que calia rectificar.⁷ Tot seguit, Rubió passà a la Universitat de Barcelona i hi cursà brillantment la carrera que aleshores s'anomenava de filosofia i lletres, entre el 1902 i el 1906.⁸ Durant aquests anys participà en el I Congrés Universitari Català (1903), ingressà en l'Associació Catalana d'Estudiants (1903) i en la Federació Escolar Catalana (1904) i assistí a les famoses conferències del seu pare sobre literatura catalana, donades el 1904 a l'Ateneu Barcelonès, dins el marc dels Estudis Universitaris Catalans acabats de crear a fi de complementar l'ensenyament massa tradicional i no gens català que donava la Universitat.⁹

Jordi Rubió, doncs, fou deixeble del seu pare per partida doble, a la Universitat i als Estudis Universitaris Catalans. Ell mateix, en una necrologia inèdita d'Antoni Rubió i Lluch, destinada a un llibre mai no publicat¹⁰ i conservada a l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans,¹¹ posà en relleu la importància d'aquest mestratge extraordinari.

La Universitat —hi escriu, en uns mots que, *mutatis mutandis*, se li podrien aplicar a ell mateix—, més del que molta gent es pensa, fou l'eix entorn del qual, directament o per influència d'ella, girà la vida intel·lectual de Rubió i Lluch. No estant malalt o absent, hi havia anat més de seixanta anys sense interrupció, com alumne o com a professor. Moltes acti-

6. Rubió fa al·lusió a la seva estada al col·legi de Casp, juntament amb Lluís Nicolau d'Olwer i Ferran Valls i Taberner, en l'article «Ferran Valls-Taberner vist per un company d'estudis», a *Mestres, companys i amics*, p. 67.

7. Per a aquests primers estudis de Jordi Rubió i Balaguer i per als mestres que va tenir, tant als jesuïtes com més endavant a la Universitat, vegeu Miquel COLL i ALENTORN, «Jordi Rubió, universitari», *Serra d'Or* (abril 1967), p. 37.

8. Com era costum, va començar també la carrera de dret, però només en va aprovar unes quantes assignatures i ho deixà córrer (M. COLL i ALENTORN, «Jordi Rubió, universitari», p. 37).

9. Per als Estudis Universitaris Catalans, vegeu Jordi MALÉ i PEGUEROLES, «La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història (I)», *Revista de Catalunya*, núm. 186 (juliol-agost 2003), p. 51-54 i 60-61, i Albert BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn: Historiografia i democràcia, 1904-1990*, Barcelona, 1999, p. 33-36. L'esmentat *Epistolari de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch i Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, p. 171-172, recull un parell de citacions de Josep M. de Sagarra i de Josep Pla sobre Rubió i Lluch i els seus deixebles, que val la pena de rellegir.

10. Per alguna al·lusió a la «desolació dels temps que vivim», és de suposar que aquest text, no datat, fou redactat després de la Guerra Civil.

11. D14, CM, Rubió i Lluch, Antoni, IEC-Treballs. Agraïxo a Laia Miret, del Servei de Documentació i Arxiu de l'IEC, l'ajut que m'ha prestat per a la consulta de tot el material de l'Institut relacionat amb Jordi Rubió.

vitats se l'endugueren, però la que en ell triomfà i s'afinà cada vegada més, a mida que els anys passaven, fou la de mestre. I no ho era sols a l'aula, sinó també fora d'ella. A l'Arxiu [de la Corona d'Aragó], on es complagué en introduir alguns dels seus més acostats deixebles; a casa seva, on s'esforçava de suplir privadament, prop d'ells, algunes de les deficiències de l'ensenyament universitari; en la col·laboració que li prestaven els joves secretaris de l'INSTITUT; en les converses amb alguns alumnes escollits quan l'acompanyaven fins a casa en sortir de classe. Dins del cercle familiar, els qui portem o han portat el seu nom, podríem donar-ne testimoni emocionat. Cap companyia li plagué tant en la vellesa com la dels joves, i pensant i confiant en ells va escriure aquell discurs inaugural de la *Biblioteca de Catalunya*, en 1914, que tot i la desolació dels temps que vivim, podem qualificar de profètic, perquè la vida espiritual dels pobles, igual que les deus d'aigua, va fent son camí, encara que a voltes ho faci amagada als ulls dels homes.

La suggestió de l'auditori estudiantil —continua Jordi Rubió tot referint-se al seu pare— la sentia fins físicament, ja quan preparava, sempre febrós, a casa seva la lliçó a explicar. I una classe nombrosa li era preferida, tot i la tensió a què ella l'obligava per raó de la seva tan forta miopia, que no li permeté mai de distingir un alumne dels altres des de la cadira de professor. Per això li havia jo sentit a dir més d'una vegada que la tasca professoral se li havia fet interessant de debò quan, en ésser-li encarregat el curs de literatura espanyola de l'*ampliació* del Dret, deixà la càtedra que abans donava als poquíssims estudiants que llavors seguien Filosofia i Lletres. Una massa important d'alumnes, variada, canviant, misteriosa de tantes activitats latents encara, li feia sentir el goig i l'estimulant emoció de descobrir i de vegades d'orientar vocacions i de sentir la influència renovadora de les que es manifestaven envers altres camins.

I permeteu-me citar encara el paràgraf següent de la bella necrologia de Jordi Rubió:

Però no fou únicament a l'aula universitària que Rubió i Lluç trobà la seva eficàcia docent. En 1904 li fou confiada la Càtedra de Literatura Catalana als *Estudis Universitaris Catalans* i hi va saber atreure els millors elements matriculats a l'*ampliació*. Si resseguim les llistes dels deixebles dels *Estudis*, hi trobem la majoria dels noms que, en una activitat o altra, i no exclusivament en la investigació literària, constituïen les promocions que es posaren al servei de les obres de cultura creades per Prat de la Riba.

Als *Estudis Universitaris Catalans*, Jordi Rubió tingué un altre gran mestre que el marcà profundament i amb el qual col·laborà també de moltes maneres: el bibliògraf, historiador de la literatura, editor i escriptor Jaume Massó i Torrents, més endavant inspector de la Biblioteca de Catalunya. Rubió mateix ens diu que el seu pare demanà a Massó que «expliqués unes lliçons sobre la nostra

poesia medieval a l'Ateneu, durant el curs 1906-1907 dels Estudis Universitaris Catalans» i assegura que ni ell ni Lluís Nicolau d'Olwer no oblidarien

mai aquelles vetlles a l'Ateneu Barcelonès [...]. Sortíem de vegades amb Massó i Torrents i pujàvem Rambla amunt, sense gosar fer afirmacions, escoltant allò que ell deia, amb aquella naturalitat seva un poc irònica, tan entradora. Si ens rebia a casa seva, i jo hi anava més sovint amb encàrrecs del meu pare, vèiem la seva llibreria amb obres indispensables que ni de nom coneixíem. Aquell home, que semblava tímid sense ser-ho, però poc dotat per a l'exposició oral, per escrípol d'exactitud potser, esdevenia un mestre d'aquells que es fan estimar pels deixebles». ¹²

Massó i Torrents va tenir, d'altra banda, una especial influència en Jordi Rubió per l'experiència que tenia gràcies a les seves visites sovintejades a les grans biblioteques d'Europa.

Els qui el tractàvem a diari —afirma Rubió amb convicció—, rebíem el mestratge d'aquelles experiències i insensiblement les fèiem nostres, de tal manera que jo no puc girar els ulls enrera sense sentir arrelada en mi la influència de Massó i Torrents. Després del meu pare, és l'home de Catalunya al qual deu més la meva formació. ¹³

L'octubre de 1906, quan feia pocs mesos que havia aconseguit el grau de llicenciat, amb premi extraordinari, a la Universitat de Barcelona, el jove Jordi Rubió figurà entre els congressistes «actius» del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, organitzat per mossèn Antoni M. Alcover, en aquells moments gran amic del seu pare, i en formà part de la Comissió de l'Exposició Bibliogràfica. ¹⁴ Ens consta que s'hi va dedicar de valent, com era sempre el seu costum, i no costa gaire d'imaginar que aquesta experiència, feta al costat del bo i millor dels intel·lectuals del moment —entre els quals, no cal dir-ho, Massó i Torrents—, va afavorir que una mica més endavant, en crear-se la Biblioteca de Catalunya, Rubió n'aparegués com el director nat. ¹⁵

El novembre de 1906 (i fins al maig de 1907), Jordi Rubió va fer el curs de doctorat a la Universitat de Madrid, l'únic lloc on era possible doctorar-se en

12. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Jaume Massó i Torrents», a *Mestres, companys i amics*, p. 18-19.

13. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Jaume Massó i Torrents», a *Mestres, companys i amics*, p. 16.

14. Vegeu *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona. Octubre de 1906*, Barcelona, 1908, p. 10. Rubió mateix fa al·lusió al Congrés i a la seva Exposició Bibliogràfica en la necrologia citada «Francesc Martorell i Trabal», a *Mestres, companys i amics*, p. 57, i en l'article «Ferran Valls-Taberner vist per un company d'estudis», a *Mestres, companys i amics*, p. 74-75.

15. Sobre la participació de Massó i sobre el bon concepte que tenia de Rubió, vegeu Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Cinquanta anys de vida literària, 1883-1933*, Barcelona, 1934, p. 50-51 i 53.

aquells moments, i, després d'acompanyar el seu pare (25 de juny-27 d'agost de 1907) en un viatge d'estudis per arxius d'Itàlia (Gènova, Milà, Roma, Nàpols, Palerm i Catània, l'Alguer, Sàsser, Florència, Bolonya i Venècia),¹⁶ presentà a Madrid la tesi doctoral sobre la crònica de Desclot, amb la qualificació d'excel·lent (novembre 1907).¹⁷ El curs 1907-1908 va continuar encara freqüentant les aules dels Estudis Universitaris Catalans i aviat va col·laborar en la seva prestigiosa revista, de la qual més endavant, el 1926, esdevindria director.¹⁸

En tornar a Barcelona, Jordi Rubió i Balaguer no trigà a incorporar-se, en qualitat de secretari redactor —al costat de Ramon d'Alòs-Moner i, una mica més tard, de Francesc Martorell i Trabal—,¹⁹ a l'Institut d'Estudis Catalans, constituït el juliol de 1907 per iniciativa d'Enric Prat de la Riba i presidit inicialment per Antoni Rubió i Lluch. Jordi Rubió mateix ha parlat —en la necrologia inèdita del seu pare— de la il·lusió que aquest sentí per la nova institució i els esforços que hi dedicà fins que, per incompatibilitat amb Josep Puig i Cadafalch, renuncià al seu càrrec de president de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut, el novembre de 1915.²⁰

En ésser fundat en 1907 —escriu Jordi Rubió— L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, [Antoni Rubió i Lluch] en fou nomenat president. S'hi donà amb il·lusió. L'estiu d'aquell any el passà a Itàlia fent recerques a arxius i biblioteques per als seus estudis sobre el Ducat català d'Atenes i es posà en relació amb les societats italianes de *Storia Patria* per tal d'interessar-les en els projectes de la nostra joveníssima institució, cercar-hi exemple i allixonaments i assegurar l'intercanvi de publicacions amb elles.²¹ Des del primer dia va veure l'INSTITUT com un centre coordinador de la investiga-

16. Cf. Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1947; edició facsímil amb pròleg de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona 2001, p. xxvii-xxviii.

17. Es tractava, com era costum aleshores, d'un treball breu —del qual més endavant Rubió no se sentia gens content, com m'havia confessat ell mateix—, imprès a Barcelona el 1911 amb el títol de *Consideraciones generales acerca de la historiografía catalana medieval y en particular de la Crònica de Desclot*, i recollit a Jordi RUBIÓ i BALAGUER, *Història i historiografia*, Barcelona, 1987, p. 124-192. Recordem que el president del tribunal que qualificà la tesi era Ramón Menéndez Pidal, que devia haver estat professor de Rubió durant els seus estudis a Madrid, com ho fou més endavant de Ramon Aramon i Serra o de Pere Bohigas.

18. Cf. M. COLL i ALENTORN, «Jordi Rubió, universitari», p. 38.

19. Cf. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, Barcelona, 2002, p. 30-31.

20. A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 71-72. En la seva necrologia inèdita, Jordi Rubió parla, eufemísticament, de «raons de salut» per justificar aquesta dimissió. Posa en relleu, amb tota veritat, que després de la dimissió Rubió i Lluch continuà dedicant a l'Institut «la millor part del seu temps i dels seus estudis».

21. Es tracta del viatge a què hem fet al·lusió anteriorment, en el qual l'acompanyà el seu fill Jordi, fet que no esmenta a causa de la seva pruija de no barrejar records personals en la necrologia del seu pare.

ció d'alta cultura a Catalunya, que eduqués metòdicament en el treball col·lectiu les noves generacions i que facilités el coneixement i la utilització dels resultats dels nostres estudis als estrangers. D'aquesta manera ens havia d'ésser possible guanyar el temps perdut, afinar els nostres instruments de treball i enfocar els temes i problemes d'estudi amb una visió moderna i a to del ritme del temps. Per aquells dies no era encara de moda parlar de *cooperació intel·lectual*, però l'INSTITUT se sentia cridat a practicar-la amb una acció decidida.

Durant una colla d'anys, Jordi Rubió va treballar de ferm, amb discreció i sense fer soroll, sense cap afany de protagonisme ni d'arribisme, al servei de l'Institut, de primer moment limitat a la futura Secció Històrico-Arqueològica.²² La copiosa correspondència que en conserva l'arxiu de l'Institut i altres mostres escadusseres que n'apareixen a part o banda ens permeten d'assegurar que va tenir una intervenció decisiva en la preparació dels magnes *Anuaris* de l'Institut,²³ tant en la recollida de material com en el procés de preparació i d'edició, forçosament llarg i complicat. Sabem també que no solament es va dedicar a resoldre problemes burocràtics²⁴ i a intervenir en les publicacions de la casa,²⁵ sinó que també, juntament amb els seus companys d'Alòs i Martorell, va ajudar constantment i eficaçment el seu pare per a la transcripció i l'edició de l'extraordinària col·lecció de *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval*, apareguda en dos extensos volums (Barcelona, Institut

22. De seguida, però, s'ocupà de temes que pertanyerien a les noves seccions fundades el 1911. En el seu dossier personal a l'arxiu de l'Institut trobem, per exemple, correspondència amb els «estipendiats» Antoni Griera i Pere Barnils i amb el futur president de la Secció Filològica, Antoni M. Alcover, que el 14 de desembre de 1910 li assegurava que voldria donar-li algun «treball de filologia per l'*Anuari*», però que ho veia «molt difícil perquè jo tot sol he d'omplir el *Bolletí [del Diccionari de la llengua catalana]*», i li oferia, en canvi, un estudi sobre Quadra- do apologista, presentat al Congrés de Vic, d'un centenar de fulls «de lletra molt menuda i espessa», que no degué fer peça a Rubió. Val a dir que, per diversos motius, Rubió manifestà en privat reticències molt grans respecte a l'ampliació de l'Institut el 1911 (cf. A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 85).

23. Hi ha cartes que demostren que Rubió feia i desfeia a l'hora de tirar endavant l'*Anuari*, fins al punt que el 1911 demanava a Jaume Massó i Torrents que escurcés un centenar de ratlles de la seva memòria sobre les cròniques, o que el 1912 tenia un contenciós amb Daniel Girona, que es resistia a escurçar l'«Itinerari del rei Martí». També és significatiu que persones com mossèn Antoni M. Alcover o mossèn Josep Gudiol li fessin arribar entusiastes felicitacions per l'*Anuari*.

24. S'havia de preocupar, per exemple, dels pensionats a Roma, entre els quals d'Alòs i Martorell (carta de Josep Pijoan de 1911), o bé havia de fer gestions urgents prop del «Sr. Prat», per encàrrec de Xènius perquè pogués cobrar ràpidament a fi de poder pagar l'estada a Itàlia (carta des de Bolonya, 13 d'abril de 1911).

25. La correspondència conservada ens mostra que Rubió rebia propostes de publicacions, enviava proves, s'encarregava dels intercanvis científics i fins i tot feia enviar llibres a llibreries de l'estranger.

d'Estudis Catalans, 1908-1931),²⁶ i del *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409): Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria*, apareguda pòstumament el 1947.²⁷ No cal dir que aquesta obra de col·laboració anònima i abnegada li serví per a endinsar-se en la documentació medieval i per a perfeccionar els seus coneixements paleogràfics i l'inicià en tot un seguit de recerques que no abandonaria mai i en les quals donaria fruits assaonats. Durant aquests anys, d'altra banda, Rubió va rebre un encàrrec de l'Institut al qual dedicaria moltes hores fins al final de la seva vida, però que per un seguit de circumstàncies no arribaria mai a bon port: l'edició crítica de la crònica de Bernat Desclot, dins el marc del projecte del gran corpus historiogràfic impulsat per Jaume Massó i Torrents a partir del març de 1908, que més endavant aconseguiria el patrocini del mecenes Rafael Patxot i Jubert.²⁸

26. Vegeu A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 52, i el meu llibre *Escriptors i erudits contemporanis. Cinquena sèrie*, Barcelona, 2005, p. 123. En el *Pròlech* del primer volum, Rubió i Lluch assenyalava: «Desde'l janer de l'any 1906 ha estat el primer de mos col·laboradors el meu fill Jordi Rubió y Balaguer, del que no m'es llegut altra cosa qu'estampar aquí'l nom, pels dolços llaços de la sang que ab ell me lliguen, y que m'obliguen fins a no expressar més que a flor de llavi la meua profundíssima gratitut. Al començar l'any 1907, en el meteix mes y quasi dia per dia, vingué a ajudarnos en la dura tasca'l meu deixeble Ramon d'Alòs y de Dou, que porta un cognom ilustre en l'història de la cultura catalana; y, finalment, desde'l bell principi de l'any present, ha associat els seus esforços als nostres un altre alumne de la classe de Literatura Catalana dels "Estudis Universitaris", el jove Francisco Martorell y Trabal, que no per esser el darrer arribat té res que envejar als demés companys en lo penós dels treballs y en la fortuna de les troballes. Tots tres han estat també alumnes aventatjats en les aules universitàries, ont s'han fortificat ab aquella mena de disciplina integral de l'intel·lecte tant necessaria pera fer ab fruit les recerques; disciplina que sols dóna una serie de coneixements organitzats y desenrotllats metòdicament, baldament ho siguin en la forma rudimentaria de l'assignatura, que no es més que la cristallisació burocràtica de la ciencia. A tots ells me complasch en regraciar coralment desde aquestes planes y en felicitarlos per l'entusiasme, escrupulositat y tenacitat benedictines ab que han dut a cap la part més considerable d'aquesta fructuosa obra colectiva, que ha fet possible la protecció de l'"Institut d'Estudis Catalans", ab la que no somniavem tant sols quan començarem la nostra feina, afalagant l'idea com una ilusió llunyana y massa hermosa, a la qual se renuncia ab l'amargor del desencant que produeixen els estèrils aleteigs de l'ànima envers l'ideal. Mercès a la seva ajuda s'ha pogut recórrer, fins ara, en tres anys, quasi en sa totalitat, la serie de registres [de l'Arxiu de la Corona d'Aragó] que van dels darrers del XIIIe sigle fins als primers del XVe [...]» (p. XII-XIII). Vegeu també, en el mateix sentit, les p. LXXIV-LXXV del *Pròlech* del volum II. Ens consta, per altres conductes, que Jordi Rubió col·laborà estretament amb el seu pare, com moltes altres vegades, fins i tot fent-li d'amanuense (com faria també més endavant amb ell mateix el seu fill Jordi Rubió i Lois).

27. S'hi fa constar al començament que Jordi Rubió, «fill i successor a l'INSTITUT» de Rubió i Lluch, n'ha revisat el pròleg i els documents continguts en les pàgines 705-746.

28. Cf. A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 53, 130-131 i 268-269, i A. BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn*, p. 146. Rubió deixà llesta una bona part de l'edició —com es pot comprovar a partir del material conservat a l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans— i va publicar articles importants sobre la historiografia catalana medieval, recollits en el volum VI de les seves «Obres», *Història i historiografia*, Barcelona, 1987.

Rubió valia massa per a dedicar tota la vida a feines de bastaix (de «macip», com deia ell, en referir-se als secretaris redactors de l'Institut d'Estudis Catalans), i ben aviat, sense desvincular-se ni de l'Institut ni de les tasques que havia començat amb tan bon peu, cercà nous camins per guanyar-se la vida i per desenvolupar la seva enorme capacitat de treball i la seva intel·ligència privilegiada. Es veié forçat, doncs, a practicar, com faria tota la vida, una pluricol·locació que no li deixava ni un minut per al lleure: a més d'anar publicant articles, cròniques i ressenyes a diverses bandes, el setembre de 1910 fou nomenat auxiliar interí de la Facultat de Lletres de la Universitat de Barcelona i hi ensenyà, eventualment, bibliologia, literatura espanyola i paleografia, i els anys 1911-1912 substituï de tant en tant el seu pare en les classes dels Estudis Universitaris Catalans, on començà a gestar la seva futura història de la literatura catalana, per a la qual li foren d'un gran ajut els arxius bibliogràfics que havia anat compilant Antoni Rubió i Lluch, i que ell mateix va continuar, tant en vida del pare com després de la seva mort,²⁹ i el 1912 el professor Bernhard Schädel, tan lligat a Catalunya, li va demanar, per indicació d'Arturo Farinelli, que donés uns cursos de llengua i cultura espanyoles al Seminar für romanische Sprachen und Kultur de la Universitat d'Hamburg. Alhora, per consell de Josep Pijoan, va demanar i obtenir una pensió de la Junta para Ampliación de Estudios de Madrid per fer estudis de filologia romànica a Alemanya.³⁰ L'acta de la sessió de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut del 18 de març de 1912 fa constar:

El President [Antoni Rubió i Lluch] dóna compte a l'Institut de que el Secretari D. Jordi Rubió pensa sortir de Barcelona el 15 d'abril vinent per a marxar a Hamburg on passarà una temporada com auxiliar del Seminar für romanische Sprachen, i se li donà permís «per a absentar-se», alhora que se li desitjava «bona sort durant la seva estada a Alemanya».³¹

Una mica més endavant, l'1 d'abril de 1912, en una nova sessió de la SHA, Rubió i Lluch

manifesta que aquesta és la darrera Junta a la que assisteix el secretari-[redactor] D. Jordi Rubió i que és convenient pensar en qui l'ha de substi-

29. Segons explica amb un cert detall a la necrologia inèdita de Rubió i Lluch.

30. Cf. Ferran SOLDEVILA, «Jordi Rubió i la Biblioteca de Catalunya», *Serra d'Or* (abril 1967), p. 34. A l'arxiu de la Junta de Ampliación de Estudios hi ha un treball de Rubió, sense data, que deu correspondre a aquest ajut: *Interpolaciones en algunos manuscritos de la Crónica de Desclot* (Matilde VILARROIG, Concepción ÁLVAREZ, María Emilia AMOR i África AZORÍN, «Documentos de la JAE en la Biblioteca Central del CSIC», a José Manuel SÁNCHEZ RON (coord.), *1907-1987. La Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas 80 años después*, vol. II, Madrid, 1988, p. 744).

31. Totes les actes de la Secció Històrico-Arqueològica que esmentaré es troben a l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans.

tuir. Proposa per a aquest càrrec el Sr. Ferran Valls Taberner que ja s'ha donat a conèixer per alguns treballs sobre història del dret català. Així s'acorda decidint-se que la substitució sigui en caràcter interí i el Sr. Valls disfruti del mateix sou que D. Jordi Rubió.³²

Jordi Rubió partí cap a Alemanya el 16 d'abril de 1912 i, de passada, visità París i, abans d'arribar a Hamburg, s'aturà a Colònia. El 25 d'abril va començar els cursos al Seminari del doctor Schädel, que continuaria al llarg de tres semestres.³³ A la sessió de la SHA de l'Institut d'Estudis Catalans el 29 d'agost de 1912, «es llegeix —segons l'acta corresponent— una comunicació de D. Jordi Rubió posant en coneixement de l'Institut que, aprofitant les vacances, es trasllada a Munic a fi de catalogar-hi els mss. llatins de Ramon Llull, completant així el catàleg de mss. llatins de la biblioteca més rica de llibres llatins que existeix, el qual havia començat D. Mateu Obrador en la missió que l'Institut li va confiar l'any 1908». Tenim més detalls sobre aquesta feina i de la resta d'activitats de Rubió a Hamburg gràcies a l'acta d'una altra sessió de la SHA del 27 de novembre del mateix any, segons la qual Antoni Rubió i Lluch

dóna compte a la Junta d'algunes impressions del seu fill D. Jordi Rubió i Balaguer, qui com s'ha dit és a Hamburg. El secretari d'aquesta secció continua treballant per la catalogació dels mss. llatins a Munic els quals li són enviats a Hamburg. Ademés d'aquesta tasca dóna classes de castellà i de català i en les lliçons pràctiques de la darrera llengua fa donar com lectura als alumnes els Croquis Pirenencs del membre de l'Institut Sr. Massó Torrents.

D'altra banda, el 13 de desembre Rubió i Lluch comentà, a la sessió de la SHA, que el seu fill tenia l'ocasió de treballar a la biblioteca del professor Barbour, dedicada a història de l'astrologia i ciències ocultes i que hi havia pogut veure «dugues curioses làmines tretes d'un ms. del XIV^{en} segle existent a Carlsruhe, amb la vida de Ramon Llull», és a dir, la il·lustració del famós *Breviculum*, que Jordi Rubió mateix estudiaria més endavant.

Continuant el seu *iter germanicum*, el març de 1913 Jordi Rubió visità Berlín, Colònia, Bonn i Dresden, sempre a la recerca de manuscrits lul·lians. Segons l'acta de la sessió de la SHA del 9 d'abril d'aquell any, el president (Rubió i Lluch) hi llegí «una carta del seu fill», que explicava les seves troba-

32. El 22 de juny de 1912, en una altra sessió de la SHA es comunicà que Valls «ha de marxar de Barcelona i és possible que no pugui tornar a l'Institut fins passat l'istiu». El substituï, doncs, Francesc Martorell (vegeu més detalls sobre els secretaris redactors d'aquests anys a A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 136-137).

33. Tal com ell mateix explicà a l'entrevista amb Baltasar PORCEL, «Jordi Rubió, entre l'erudició i la vida», *Serra d'Or* (maig 1969), p. 34.

lles de manuscrits lul·lians interessants a Berlín, a més d'un *Llibre d'hores* amb la traducció catalana del salteri. Aquell mateix mes d'abril, Jordi Rubió i Balaguer rebé un ajut de l'Institut d'Estudis Catalans per poder enllestir les seves expedicions per a l'estudi dels manuscrits lul·lians, i això li degué facilitar la nova estada que féu a Munic al començament d'agost i la visita a Innichen, al Tirol, a mitjan mes. Després, passant encara per Munic, tornà a Barcelona el 31 d'agost.³⁴ Al començament d'aquest mes havia donat per acabada la seva estada a Hamburg, que li va permetre de conèixer de prop Alemanya, de treballar al costat de professors prestigiosos, com els lingüistes Bernhard Schädel, Fritz Krüger i Walther von Wartburg i el lul·lista Otto Keicher, franciscà que vivia a Munic. Fritz Krüger, precisament, escrivia des d'Hamburg a l'Institut d'Estudis Catalans el 16 de desembre de 1966, arran de la miscel·lània dedicada a Rubió que preparava R. Aramon i Serra per als *Estudis Romànics*:

Me adhiero plenamente al homenaje que era impostergable y les agradezco emocionado la inclusión de mi nombre en la Tabula gratulatoria. Será para mí el verdadero honor de figurar en este homenaje tributado a uno de mis grandes compañeros y amigos de la época de juventud en Hamburgo y al maestro con una tradición de siglos en la historia, literatura y filología catalanas.³⁵

L'1 de setembre de 1913 Jordi Rubió tornà a actuar com a secretari rector de l'Institut, després d'un any i mig d'absència. Aquest mateix dia no solament assistí a la sessió de la SHA, sinó que també hi explicà les principals troballes que havia fet a Alemanya, sobretot a Munic i a Innichen. La seva reincorporació a la casa, tanmateix, tenia un caràcter del tot provisional. En efecte, el 2 de juny de 1913 Enric Prat de la Riba —aleshores president de la Diputació de Barcelona i ben aviat president de la Mancomunitat de Catalunya— li havia escrit a Hamburg per proposar-li que acceptés la direcció de la futura Biblioteca de Catalunya, la biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans, que era la nineta dels ulls de Prat i de molts dels seus col·laboradors en el camp

34. Jordi Rubió es proposava de publicar un *Catàleg dels manuscrits lul·lians de Munic*, dins la col·lecció d'«Estudis de Bibliografia Lul·liana» de l'Institut, però no va poder enllestir-lo. Sí que va publicar un seguit d'articles excel·lents sobre diversos aspectes de l'obra de Ramon Llull, entre els quals la descripció dels manuscrits d'Innichen. Cf. A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 132. Tots els treballs de Rubió sobre aquests temes foren recollits a *Ramon Llull i el lul·lisme*, vol. II de les seves «Obres», Barcelona, 1985.

35. Aquesta carta i la resta de correspondència generada per la miscel·lània Rubió es troben en el dossier personal de Rubió a l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquesta excel·lent relació amb Alemanya explica la germanofília de Jordi Rubió, que s'adherí a un manifest a favor d'Alemanya en esclatar la Primera Guerra Mundial (cf. *Epistolari de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch i Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, p. 210).

de la cultura, i que s'havia anat gestant des del 1911. Rubió no solament va acceptar joiosament l'encàrrec, sinó que també s'hi preparà treballant com a voluntari a la Biblioteca d'Hamburg, dirigida pel professor Münzel, a fi de conèixer la tècnica que s'hi feia servir.³⁶ Tot i que el nomenament oficial de director de la Biblioteca no li arribà fins al 1914, ja des de l'octubre de l'any anterior treballava en la catalogació i l'ordenació dels llibres que n'havien de formar part,³⁷ i el 10 de novembre del mateix any 1913 va renunciar al càrrec de secretari redactor de la SHA de l'Institut, incompatible amb les seves noves responsabilitats.³⁸ Amb això s'obria una etapa extraordinàriament creativa, estroncada el 1939, amb l'entrada de les tropes «nacionals» a Barcelona, que va implicar a curt termini³⁹ el cessament de Rubió no solament com a director de la Biblioteca de Catalunya —d'aleshores ençà anomenada *Biblioteca Central*—, sinó també de director de la xarxa de biblioteques populars que havia anat creant i de l'Escola de Bibliotecàries, que dirigia des del 1930, després d'haver-ne estat prestigiós professor des del 1915. No m'és possible d'entretenir-me en aquesta labor fecundíssima —bé que no mancada d'esculls i de problemes, sobretot durant la dictadura de Primo de Rivera—,⁴⁰ però sí que voldria remarcar que Jordi Rubió no s'hi limità als aspectes burocràtics, sinó que els complementà amb un treball seriós sobre temes de biblioteconomia i de bibliografia, que el dugué a redactar i a publicar diversos opuscles i llibres sobre aspectes pràctics de l'ordenació i la catalogació de biblioteques i importants i erudits articles sobre història del llibre i de les biblio-

36. Aquestes dades, d'una gran importància, procedeixen de la cronologia esmentada de Guilleumas i Soberanas (p. 63). Jordi Rubió mateix les confirma, juntament amb la seva participació primerenca en la preparació remota de la Biblioteca, en l'entrevista de B. PORCEL, «Jordi Rubió, entre l'erudició i la vida», ja citada, p. 34.

37. El meu amic Manuel Jorba, antic director de la Biblioteca de Catalunya, em comunica que Rubió signà ja com a director des del 1913 en el llibre d'actes del patronat de la Biblioteca.

38. Cf. A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 84-85.

39. Cf. A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 321-323.

40. Sense cap intenció exhaustiva, remeto a A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 88-95, 97, 122-123, 201, 232, 293, 303, 321; Alexandre GALI, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900 a 1936*, llibre XI: *Biblioteques populars i moviment literari*, Barcelona, 1984; llibre XIII: *Biblioteques generals tècniques i especialitzades: Bibliografia i bibliofília*, i llibre XIV: *Arxius i museus*, Barcelona, 1985 (fa servir algun article de Rubió no recollit en les seves bibliografies); Ferran SOLDEVILA, «Jordi Rubió i la Biblioteca de Catalunya», *Serra d'Or* (abril 1967), p. 33-36; *Cincuenta años de la antigua Biblioteca de Catalunya*, Barcelona, 1968; Pere BOHIGAS, «Una etapa de l'Escola de Bibliotecàries», *Serra d'Or* (abril 1967), p. 41-43; Assumpta ESTIVILL *L'Escola de Bibliotecàries, 1915-1939*, Barcelona, 1992; EAD, «De l'Escola de Bibliotecàries a l'Escola Jordi Rubió i Balaguer després de 75 anys», a *Segon Seminari Internacional de Docència Bibliotecària*, Barcelona, 1993, p. 35-52. Voldria fer constar, perquè es tracta d'una peça molt poc coneguda, l'article anònim «La Biblioteca de Catalunya. Entrevista amb el seu director Dr. Jordi Rubió», *La Veu de Catalunya* (22 abril 1933).

teques a Catalunya, que culminaren després de la Guerra en el magne volum *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, en col·laboració amb Josep M. Madurell (Barcelona, 1955).⁴¹ No podem oblidar tampoc la intervenció decisiva que va tenir en el *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, impulsat i dirigit per ell des del 1914,⁴² i en la més modesta *Revista dels Llibres* de l'editorial Barcino, que només durà dos anys (1924-1925), en la qual Rubió publicà, d'una manera anònima, un munt d'excel·lents articles i de notes concises i precises sobre temes molt diversos de bibliografia, sempre bellament il·lustrats.⁴³

L'activitat desbordant de Rubió no es limità, tanmateix, a la Biblioteca de Catalunya i a l'Escola de Bibliotecàries, sinó que, sense deixar de col·laborar amb l'Institut d'Estudis Catalans,⁴⁴ va reprendre —des del 1913— les classes

41. Aquests treballs han estat reunits en les «Obres de Jordi Rubió i Balaguer», especialment en els volums XI i XII, respectivament *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*, Barcelona, 1993, amb pròleg de Joana Escobedo, i *Sobre biblioteques i biblioteconomia*, Barcelona, 1995, amb pròleg d'Amadeu-J. Soberanas i Lleó. Atesa la llargada dels *Documentos*, només se n'ofereix l'extensa introducció.

42. Entre els molts articles de Rubió, signats o anònims, que hi aparegueren, hem de destacar el catàleg dels primers cent cinquanta-quatre manuscrits de la Biblioteca, a cura de Rubió mateix i de Jaume Massó i Torrents, que fou exclòs de les «Obres de Jordi Rubió i Balaguer». La Biblioteca de Catalunya n'ha publicat una edició en un volum, partint d'un tiratge a part que Rubió havia anat fent dels quaderns on anava apareixent el catàleg (trenta-set en total): *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya*, vol. I, ms. 1-154, per Jaume Massó i Torrents i Jordi Rubió i Balaguer, Barcelona, 1989, amb pròleg de Manuel Mundó.

43. Cf. Albert MANENT, *Josep Maria de Casacuberta i l'Editorial Barcino*, Barcelona, 1980, p. 26. Tots els articles identificats i les notes més rellevants foren recollits en el volum XIII de les «Obres de Jordi Rubió i Balaguer», *Obra dispersa*, Barcelona, 1999.

44. A més de les col·laboracions a què ja hem fet al·lusió i d'altres encàrrecs puntuals (cf. A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 123), sabem que del 22 al 26 de febrer de 1914 va acompanyar el seu pare a Tortosa per estudiar-hi els fons manuscrits de la catedral (en donà compte Rubió i Lluch en la sessió de la SHA del 2 de març de 1914). El setembre de 1915 va continuar l'estudi d'aquests fons manuscrits, conjuntament amb Ramon d'Alòs-Moner i el juliol de 1916 l'amplià a les biblioteques eclesiàstiques de Tortosa i de Morella, Cincorres, Vilafranca del Cid, Sant Mateu, etc. (cf. J. RUBIÓ, *Sobre biblioteques i biblioteconomia*, p. 59-106, i *Mestres, companys i amics*, p. 249-250). L'estiu de 1921, d'altra banda, féu un viatge a París, a Brussel·les, a Lovaina i a Bruges i estudià els fons lul·lians de la Biblioteca Nacional de Brussel·les. Ja abans, al final del 1913, la SHA havia encarregat a Jordi Rubió i a Ramon d'Alòs-Moner una memòria sobre la commemoració del VI Centenari de la mort de Ramon Llull, que fou llegida i aprovada en la sessió de la SHA del 21 d'abril de 1914 i publicada tot seguit a l'*Anuari* de l'Institut, V/1 (1913-1914), p. xxx-xxxiv (ha estat reproduïda a J. RUBIÓ, *Ramon Llull i el lul·lisme*, p. 362-373). En el marc d'aquesta commemoració, i per encàrrec de l'Institut, Jordi Rubió traduí al català el text alemany de l'obra d'Adam Gottron, *L'edició maguntina de Ramon Llull*, Barcelona, 1915. El 3 d'agost de 1914, Antoni Rubió i Lluch féu saber als seus companys de la SHA que el seu fill havia rebut l'original del llibre de Gottron, que «actualment tradueix al català». Al *Proemi* d'aquesta obra, Gottron mateix dóna les gràcies a Jordi Rubió, «qui s'ha encarregat de la traducció d'aquest estudi, i també al seu amic Sr. Ramón d'Alòs que l'ajudà en la primera correcció» (p. 6). No em consta que aquesta tasca sigui consignada en les bibliografies de Rubió.

a la Universitat de Barcelona i —a partir del curs 1913-1914— als Estudis Universitaris Catalans, on succeí definitivament el seu pare el curs 1925-1926.⁴⁵ En l'entrevista que li va fer Baltasar Porcel per a *Serra d'Or*, Rubió mateix assegurava que el seu pas per la Universitat havia «estat breu, res: fins que em van fer professor de la Universitat Autònoma, no vaig ésser més que un professor interí. Ensenyava bibliologia i un curs d'investigació de literatura espanyola».⁴⁶ Durant els anys de la Segona República, però, hi ensenyarà literatura catalana, com a professor agregat i després com a professor extraordinari, i alhora hi farà seminaris i cursos monogràfics, sense deixar la bibliologia, també centrada en temes de cultura catalana.⁴⁷ Un dels millors deixebles que passaren per les classes de Jordi Rubió a la Universitat de Barcelona fou Miquel Batllori, que en les seves memòries explica el que, *mutatis mutandis*, podrien explicar també molts altres deixebles tant de la Universitat com dels Estudis Universitaris Catalans:

A la secció de lletres [...], qui aleshores em va influir més, encara que llavors hi ensenyava literatura castellana del segle XVII, va ser el doctor Jordi Rubió i Balaguer. Tenia una metodologia autènticament germànica, que havia pogut adquirir en els seus anys d'estudi en aquell país, abans de la Primera Guerra Mundial. Ens va fer un curs meravellós sobre el teatre espanyol i la seva influència en el Romanticisme alemany. És a dir, feia literatura comparada. Fou el primer a donar un to europeu a les seves lliçons. Va ser un curs monogràfic d'una gran intensitat, que ens va deixar un segell inesborrable.⁴⁸

Batllori assenyala igualment que

amb alguns professors —recordo expressament amb Jordi Rubió en particular— les classes acabaven en conversa, i continuaven després, a vegades durant molt de temps, sobre temes que ens havien explicat. Llavors es posaven en pràctica una espècie de, com deien a l'edat mitjana, *quaestiones quodlibetales*. És a dir, que podíem preguntar nosaltres i entrar en col·loqui.⁴⁹

Com ja he apuntat abans, el 1926 Jordi Rubió esdevindria encara director d'una nova etapa de la prestigiosa revista *Estudis Universitaris Catalans*, pa-

45. Cf. M. COLL I ALENTORN, «Jordi Rubió, universitari», p. 39.

46. B. PORCEL, «Jordi Rubió, entre l'erudició i la vida», p. 35.

47. Jordi MALÉ I PEGUEROLES, «La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història (i II)», *Revista de Catalunya*, núm. 187 (setembre 2003), p. 91-94. Durant la Guerra Civil, Rubió fou nomenat director del Seminari de Literatura Catalana de la Universitat de Barcelona (Jordi MALÉ I PEGUEROLES, «La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història (i II)», p. 95 i 96). Cf. també M. COLL I ALENTORN, «Jordi Rubió, universitari», p. 38-39.

48. Miquel BATLLORI, *Records personals i últims escrits*, València, 2003, p. 38.

49. M. BATLLORI, *Records personals i últims escrits*, p. 39.

trocina per la Institució Patxot,⁵⁰ i quan fou possible subvencionada per la Secció Històrico-Arqueològica i la Secció Filològica de l'Institut,⁵¹ que arribà al 1936 amb dos magnífics volums d'homenatge a Antoni Rubió i Lluch (completats amb un tercer volum que apareixia simultàniament a *Analecta Sacra Tarraconensia*). Encara, en un pla més personal, el 22 de setembre de 1919 Jordi Rubió i Balaguer es va casar amb Maria Lois i López⁵² i aviat va tenir una nombrosa fillada.⁵³

No és estrany que, en aquestes circumstàncies, Rubió no sempre pogués arribar a tots els compromisos que l'assetjaven. El 25 d'abril de 1922, per exemple, fou elegit membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, per a la qual havia estat presentat el 14 de gener del mateix any. L'1 de març de 1923, el secretari de l'Acadèmia, Daniel Girona, li escriví recordant-li que el 7 d'aquell mes s'acabava «el temps improrrogable de presentació del discurs d'entrada a l'ACADEMIA. Passada l'esmentada data, serà pels Estats, novament vacant la produhida per la mort del nostre benivolgut company Sr. Soler y Palet». El 6 de març, Rubió li contestà excusant-se perquè no havia pogut complir «dintre del terme reglamentari amb el compromís del discurs», atès que la Biblioteca de Catalunya «és suficient per a acaparar una vida», i hi afegia que «no és l'única feina que tinc».⁵⁴ L'entrada a l'Acadèmia s'allargà una pila d'anys: el 13 de maig de 1948 els acadèmics revalidaren el nomenament del 1922 i decidiren que Jordi Rubió i Balaguer ocupés la vacant deixada per Antoni Rubió i Lluch, mort el 1937.⁵⁵

50. Rubió mantenia una excel·lent relació amb Rafael Patxot i Jubert, que el féu membre del consell de la seva Institució i que ajudà de moltes maneres les seves iniciatives i les de l'Institut d'Estudis Catalans, tot i que, com manifesta alguna vegada, es dolia que no hagués tirat endavant el projecte de les cròniques catalanes, en el qual havia posat tanta illusió. Patxot arribà fins i tot a ajudar la família Rubió durant la Guerra, amb la tramesa de paquets de queviures (Jordi RUBIÓ i BALAGUER i Manuel RUBIÓ i LOIS, *Cartes de la guerra (maig 1938-gener 1939)*, edició a cura de Jordi Galofré, Barcelona, 1996, p. 19, 89 i 127).

51. Cf. A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. 1, p. 267.

52. Amb motiu de les «Noces Rubió-Lois», Ramon d'Alòs va dedicar als seus amics *Sis documents per a la història de les doctrines lulianes* (22 setembre 1919), segons la bibliografia de R. d'Alòs publicada per A. BALCELLS, *Ramon d'Alòs-Moner i de Dou*, p. 32. Val a dir que Maria Lois fou la primera secretària de l'Escola de Bibliotecàries (1915-1919) i més endavant s'hi encarregà del curs preparatori (1919-1924); cf. A. ESTIVILL, *L'Escola de Bibliotecàries*, índex de noms, s. v. *Lois i López, Maria*.

53. Maria Lois morí prematurament, el 16 de setembre de 1932. Molt més tard, el 9 d'octubre de 1959, Rubió tornaria a casar-se amb una deixeble seva, Rosalia Guilleumas, futura directora de la Biblioteca de Catalunya, amb la qual tingué altres fills. Cf. Jordi GALOFRÉ, «Presentació», a J. RUBIÓ i BALAGUER i M. RUBIÓ i LOIS, *Cartes de la guerra*, p. 8.

54. Dossier personal de Jordi Rubió i Balaguer a l'arxiu de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. El 13 de març de 1923 es va declarar la vacant «per no haver presentat son discurs».

55. Dossier esmentat en la nota anterior. El discurs d'entrada a l'Acadèmia, *Els Cardona i les lletres*, no fou llegit fins al 7 d'abril de 1957. Es publicà aquell mateix any, en català però amb

Durant els anys esperançats de la Segona República i durant el període difícil de la Guerra Civil, Jordi Rubió i Balaguer, a més de les responsabilitats de la Biblioteca de Catalunya, de la xarxa de biblioteques populars i de l'Escola de Bibliotecàries i de l'ensenyament a la Universitat i als Estudis Universitaris Catalans,⁵⁶ hagué de participar en múltiples iniciatives sorgides amb la formació i el posterior desenvolupament del Govern de la Generalitat de Catalunya. El juny de 1931, en constituir-se el Consell de Cultura de la Generalitat, en fou designat membre.⁵⁷ L'octubre de 1933 esdevingué vocal del Consell Universitari de la nova Universitat Autònoma de Barcelona. En començar la Guerra, davant l'onada de destrucció desencadenada a Catalunya després de l'aixecament d'una bona part de l'exèrcit i d'alguns elements dretans, es va preocupar per salvar les biblioteques particulars i eclesiàstiques en perill, que traslladà a la Biblioteca de Catalunya. El mateix mes de juliol de 1936, aquesta gestió fou oficialitzada amb la creació del Servei del Patrimoni de Catalunya i el seu nomenament com a cap del Servei de Biblioteques de la Generalitat.⁵⁸ El febrer de 1937, d'altra banda, planejà i dirigí el Servei de Biblioteques del Front, que es proposava de fer arribar llibres als soldats combatents i als que es trobaven als hospitals de

la coberta i la portada en castellà, acompanyat del discurs de «contestació», igualment en català, d'Agustí Duran i Sanpere, el qual explicava: «L'any 1902 entràvem junts a la Universitat. Tot seguit es van destriar entre els companys aquells que sentien vivament la vocació de l'estudi. Jo els veia ajuntar-se, discutir temes d'història, concórrer a conferències, biblioteques o arxius; a més d'En Jordi Rubió hi havia els malaguanyats Ramon d'Alós i Francesc Martorell. Més tard s'hi afegiren Ferran Valls i Taberner, Lluís Nicolau d'Olwer, Ramon Abadal, Manuel Reventós, Ferran Soldevila. Jo no gosava ajuntar-m'hi i em frisava. La bifurcació dels estudis de Lleis i de Filosofia i Lletres ens distancià momentàniament, però mai vaig perdre el contacte amb aquest nucli que a mi em semblava predestinat i que ho era, tal com ho ha fet veure clarament Jordi Rubió en el pròleg de les *Obres Completes* de Valls i Taberner» (p. 45-46).

56. Els quals passaren a la Universitat a partir del novembre de 1932, per acord unànim de la junta de la Facultat de Filosofia i Lletres, el degà de la qual era Pere Bosch Gimpera (A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. 1, p. 249).

57. Aquest Consell fou suprimit l'agost de 1936 (cf. Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900 a 1936*, llibre xv: *Serveis tècnico-administratius*, Barcelona, 1985, p. 33-47; A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. 1, p. 241 i 304). Des del 1921 Rubió formava part del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat, precursor del Consell de Cultura de la Generalitat (A. GALÍ, *Serveis tècnico-administratius*, p. 26). Sobre Rubió i el Consell de Cultura cal tenir en compte una carta de Francesc Martorell i Trabal a Ferran Valls i Taberner, sense data, però que cal datar a partir del 1931, inclosa a l'*Epistolari de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch i Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, p. 226-227.

58. Cf. Maria CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*, Barcelona, 1994, p. 29, que insisteix en el paper de Rubió en les seccions d'Arxius i de Biblioteques del Servei del Patrimoni i en el trasllat de la Biblioteca de Catalunya a l'Hospital de la Santa Creu, dut a terme «amb una discreció absoluta». Val a dir que l'Escola de Bibliotecàries també fou traslladada a l'Hospital de la Santa Creu, on ja funcionà durant el curs 1937-1938.

sang.⁵⁹ En una de les múltiples expedicions per terres catalanes que dugué a terme en aquells moments, Rubió tingué un accident de cotxe, a conseqüència del qual ell restà lleugerament ferit i morta una bibliotecària que l'acompanyava, lleial amiga seva i de la seva família, Conxita Balanzó. Ell mateix, molt entristit, ho explicà per carta al seu fill Manuel, aleshores mobilitzat.⁶⁰

El setembre de 1937, encara, Jordi Rubió i Balaguer fou nomenat membre de la Institució de les Lletres Catalanes, organisme creat per la Generalitat per canalitzar els esforços dels intel·lectuals del país en diferents ordres de la vida cultural —que assumí també el Servei de Biblioteques del Front—, i en formà part de la Secció de Relacions Interiors —amb Josep Pous i Pagès i Pere Corromines.⁶¹ El 1938 el trobem com a president del jurat del Premi Joan Crexells, de novel·la, convocat per la Institució, al costat de Mercè Rodoreda, Alfons Maseras i Sebastià Juan Arbó (vocal suplent).⁶² Ens consta igualment la seva participació en la gasetta radiada de la Institució, *La vida literària a Catalunya*, on comentà, per exemple, que les biblioteques de Barcelona es trobaven amenaçades per les bombes dels avions franquistes,⁶³ i en l'establiment —amb la col·laboració de Ramon d'Alòs— d'un catàleg de les obres més representatives de les lletres i de la cultura catalanes de la Renaixença ençà, que havia d'ésser ofert pel Departament de Cultura de la Generalitat a Moscou, amb motiu de l'homenatge a l'URSS, en commemoració del vintè aniversari de la revolució soviètica.⁶⁴ Sabem que la Institució de les Lletres Catalanes va encarregar a Jordi Rubió i al seu company i amic Lluís Nicolau d'Olwer la redacció d'una història de la literatura catalana, que en aquell moment romanqué encallada,⁶⁵ però que a la llarga desembocà en els densos capítols de la

59. Cf. Maria C. CUGUERÓ i CONCHELLO, Maria Teresa BOADA i VILALLONGA i Vicenç ALLUÉ i BLANCH, *El Servei de Biblioteques del Front, 1936-1939*, Barcelona, 1995, i M. CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista*, p. 129-142. Rubió mateix va redactar, al final de l'any 1938, unes *Normes per a l'organització de les Biblioteques d'Hospitals*, que s'havien de publicar i que quedaren en proves d'impremta (M. CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista*, p. 140).

60. J. RUBIÓ i BALAGUER i M. RUBIÓ i LOIS, *Cartes de la guerra*, p. 119-121.

61. Cf. M. CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista*, p. 243-273.

62. M. CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista*, p. 290.

63. M. CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista*, p. 334-338, i J. RUBIÓ, *Sobre biblioteques i biblioteconomia*, p. 277-279. En una carta al seu fill Manuel, del 19 de juliol de 1938, Rubió li explicava un bombardeig que havia afectat el seu despatx a la Biblioteca, i li comentava: «Ja veus quines barbaritats i quina mentalitat més *cerril!* M'ha entristit molt la profanació de la nostra Seu. La gent que permet i ordena coses d'aquestes, ja pot tenir tants tancs com vulgui, però a la llarga perderà [*sic*].» (J. RUBIÓ i BALAGUER i M. RUBIÓ i LOIS, *Cartes de la guerra*, p. 54).

64. M. CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista*, p. 340.

65. Cf. Lluís NICOLAU D'OLWER i Ferran CUITO, *Epistolari de l'exili francès*, Barcelona, 2003, p. 136.

Historia general de las literaturas hispánicas, dirigida per Guillem Díaz-Plaja, que un cop mort Rubió foren traduïts al català i publicats en tres volums, el darrer amb un bon nombre de capítols inèdits sobre el segle XIX.⁶⁶

El gener de 1939 molts membres de la Institució de les Lletres Catalanes prengueren, com tants altres catalans, el camí de l'exili. Rubió, al llarg dels anys, havia manifestat la seva simpatia per Acció Catalana,⁶⁷ no havia amagat mai la seva catalanitat durant la dictadura de Primo de Rivera,⁶⁸ havia format part de l'Associació Intel·lectual per a la Defensa de la Cultura, havia intervingut en actes en contra de la barbàrie feixista durant la Guerra Civil i havia signat documents en el mateix sentit,⁶⁹ però ni tenia les mans tacades de sang —ben al contrari—, ni havia actuat mai directament en política. Per això no considerà necessari abandonar el seu país ni la seva feina, que havia mantingut, a empentes i rodolons, al llarg de diversos règims, i continuà, com si no passés res, a Barcelona. Ja he insinuat que ben aviat s'havia de trobar sense ofici ni benefici, malgrat la inicial protecció de Josep M. Milà i Camps, i fins i tot corregué la brama, entre els catalans exiliats a França, que havia estat assassinat.⁷⁰ No sembla que, com tants altres, hagués estat sotmès a expedients de responsabilitats polítiques i altres històries similars, però un dia per l'altre es va trobar al carrer. Ell mateix explicà a Baltasar Porcel:

Sí, va acabar la guerra i em van cessar. Vaig fer una instància de reposició, que mai no em va ésser contestada. És clar que si jo hagués fet genuflectacions... Al cap de set o vuit dies d'haver-la tornat a inaugurar [la Biblioteca], vaig anar-hi com a simple lector. Durant la guerra l'haviem traslladada del Palau de la Generalitat a l'Hospital de la Santa Creu, que és on va ésser feta la inauguració. Estic content que el cor no em bategués. Va ésser un cop fort, però el vaig aguantar bé, sí.⁷¹

66. Es tracta dels volums I, III i V de les «Obres de Jordi Rubió i Balaguer», *Història de la literatura catalana*, vol. I, II i III, Barcelona 1984, 1985 i 1986.

67. Cf. Montserrat BARAS, *Acció Catalana (1922-1936)*, Barcelona, 1984, p. 17 i 342.

68. Cf. Josep M. ROIG ROSICH, *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*, Barcelona, 1992, índex de noms, s. v. *Rubió i Balaguer, Jordi*.

69. M. CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista*, p. 194 i 196-202; Borja de RIQUER, *L'últim Cambó (1936-1947): La dreta catalanista davant la guerra civil i el franquisme*, Vic, 1996, p. 85.

70. Vegeu *La cultura catalana en el primer exili (1939-1940): Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, edició a cura de Maria Campillo i Francesc Vilanova, Barcelona, 2000, p. XIII n.

71. B. PORCEL, «Jordi Rubió, entre l'erudició i la vida», p. 35. Josep M. López-Picó, company de col·legi de Rubió, anotava en el seu dietari el 15 de febrer de 1940: «Contristat per les espoliacions que pateix —i amb ell tots els que estímem el patrimoni de la nostra cultura— Jordi Rubió separat dels seus càrrecs a la Biblioteca i Escola de Bibliotecàries per la ferocitat venjativa que, si més no, hauria de respectar la tradició d'un nom sagrat i d'una capacitat de pensament i de treball que no podran igualar ni els substituïts més ben preparats». (Josep M. LÓPEZ-PICÓ, *Dietari (1929-1959)*, edició a cura de Joan de Déu Domènech, Barcelona, 1999, p. 161).

Porcel mateix recull una resposta ben significativa sobre el buit que trobà Rubió en deixar forçosament la Biblioteca de Catalunya, l'Escola de Bibliotecàries i la Universitat:

El desembre del 39 vaig entrar a can Salvat: va ésser la meua solució. Jo havia trucat ja a moltes portes per a demanar col·locació, però ningú no me'n donà. Bones paraules, en canvi, les que vulgueu.⁷²

Aquesta fou la manera com Rubió es va guanyar la vida fins a la seva jubilació, el 1967: dirigir l'Enciclopèdia Salvat —en castellà, naturalment, per exigències del moment— i anar-ne posant al dia les successives reedicions.⁷³

Rubió, tanmateix, no es limità a vegetar dins aquesta situació més aviat depriment i sense gaires esperances de millora. Quan encara es trobava sense feina, el 1939 mateix, ja va començar curssets privats sobre cultura literària de Catalunya a algunes bibliotecàries que li ho havien demanat,⁷⁴ va intensificar les seves recerques d'arxiu i la preparació dels seus treballs erudits sobre els múltiples temes en què s'havia anat especialitzant —història del llibre, humanisme, història literària, etc.—,⁷⁵ va participar intensament en la vida cultural clandestina o semiclandestina de la Barcelona de la postguerra, des dels Jocs Florals fins a les revistes no autoritzades, passant per les reunions literàries o per les trobades amb vista a organitzar activitats de diverses menes.⁷⁶ No voldria deixar d'esmentar, una mica més endavant, la seva destacada participació en l'ofrena de la Corona literària a la Mare de Déu de Montserrat, el 3 de juny de 1956, dins el marc del setanta-cinquè aniversari de les Festes del Mil·lenari del 1880-1881, en les quals havia participat el seu avi Rubió i Ors.⁷⁷

72. B. PORCEL, «Jordi Rubió, entre l'erudició i la vida», p. 36.

73. B. PORCEL, «Jordi Rubió, entre l'erudició i la vida», p. 36.

74. Cf. B. PORCEL, «Jordi Rubió, entre l'erudició i la vida», p. 36. Segons R. GUILLEUMAS i A.-J. SOBERANAS, *Bibliografia i cronologia de Jordi Rubió i Balaguer*, aquests curssets es feren el 1939 i el 1940 i eren anomenats la «Catacumba».

75. Tots els excel·lents treballs que va anar publicant, abans i després de la Guerra, han estat recollits en els diversos volums de les «Obres de Jordi Rubió i Balaguer», sobre els quals vegeu Miquel BATLLORI, *Galeria de personatges*, València, 2001, p. 429-433. N'ha estat publicada una bona selecció, a cura de Joaquim Molas, en el volum *Estudis literaris* de la col·lecció «Les Millors Obres de la Literatura Catalana», Barcelona, 1996.

76. Vegeu, en general, Joan SAMSÓ, *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, Barcelona, 1994-1995, 2 v., índex de noms del vol. II, s. v. *Rubió i Balaguer*, *Jordi*. Voldria precisar que, per moltes raons, no crec que Jordi Rubió sigui responsable anònim de la revista clandestina *Què Fem?*, com afirmava Albert Viladot (cf. el meu llibre *Tres escriptors davant la guerra civil: Georges Bernanos-Joan Estelrich-Llorenç Villalonga*, Barcelona, 1998, p. 70 n.).

77. Cf. el meu llibre *Els creadors del Montserrat modern: Cent anys de servei a la cultura catalana*, Barcelona, 1979, p. 210-216. Fa una especial al·lusió a Rubió un altre dels assistents a l'acte, Josep M. López-Picó (J. M. LÓPEZ-PICÓ, *Dietari*, p. 361).

El maig de 1942, quan Josep Puig i Cadafalch i Ramon Aramon i Serra van tornar a posar en marxa, a empentes i rodolons, l'Institut d'Estudis Catalans, Jordi Rubió en fou elegit membre per ocupar la vacant que la mort d'Antoni Rubió i Lluç havia deixat a la seva Secció Històrico-Arqueològica,⁷⁸ i de seguida esdevingué secretari de la Secció.⁷⁹ El 1958 arribaria a ésser-ne president i així es convertiria, quan s'esqueia, en president de torn de l'Institut (és a dir, entraria dins la presidència rotatòria, per quadrimestres successius, dels presidents de les tres seccions de la casa).⁸⁰ Els anys 1969-1970 en seria ja president d'una manera seguida, tot i que en aquells moments es tractava sobretot d'una presidència d'honor, atès que els afers de cada dia eren de la incumbència del secretari general, R. Aramon i Serra. Com sempre, Rubió es lliurà de ple a l'Institut i hi prestà la seva col·laboració en tot i per tot.⁸¹ El 1946, d'altra banda, formà part de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, de la qual era president R. Aramon i Serra i secretari general Miquel Coll i Alentorn, tant l'un com l'altre excel·lents deixebles seus als Estudis Universitaris Catalans.⁸²

Ja abans, el novembre de 1942, Jordi Rubió havia reprès, en la clandestinitat, els cursos d'aquests Estudis Universitaris,⁸³ que féu durant molts anys a la taula del menjador de casa seva, fins que decidí deixar-ho, el 1959. Fins aleshores havia tingut un munt de deixebles, procedents dels Països Catalans i de l'estranger, que el seguien amb admiració i que aprofitaren tant com pogueren els seus ensenyaments.⁸⁴ Un d'aquests deixebles, Josep Romeu i Figueras, confessa en les seves memòries que el mestratge de Rubió havia d'ésser «determinant» en la seva «professió» i en traça una sem-

78. Cf. A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. 1, p. 327.

79. A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. 1, p. 328.

80. Encara el 1961 les reunions de la SHA es feien mensualment, d'una manera alterna, a casa de Jordi Rubió i Balaguer i a casa de Ramon d'Abadal i de Vinyals (A. BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn*, p. 273).

81. Cf. Jordi CARBONELL, «Jordi Rubió i l'Institut d'Estudis Catalans», *Serra d'Or* (abril 1967), p. 31-32. Hi ha un bon nombre de referències a Jordi Rubió, procedents de la seva correspondència amb Ramon d'Abadal, en el capítol «L'intent de "normalitzar" l'IEC als anys seixanta» de la tesi doctoral de Francesc VILANOVA i VILA-ABADAL, *Ramon d'Abadal: entre la història i la política (1888-1970)*, Lleida, 1996, p. 612-638. Per a algun detall més, vegeu també Albert BALCELLS, «L'Institut d'Estudis Catalans i la Diputació de Barcelona sota el règim franquista», *Afers*, núm. 39 (2001), p. 413-436.

82. Cf. A. BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn*, p. 191-193.

83. Per a la represa d'aquests cursos, vegeu A. BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn*, p. 183-186.

84. N'hi ha una llista, incompleta encara, a M. COLL i ALENTORN, «Jordi Rubió, universitari», p. 39. Un d'aquests deixebles, Germà Colón i Domènech, m'ha explicat que Rubió, per por de la policia franquista, els demanava que, en entrar i sortir de casa seva, no anessin en grup, sinó com a màxim de dos en dos.

blanca que podrien subscriure gairebé del tot molts dels que van conèixer de prop Rubió:

Format a diverses universitats d'Alemanya, aconseguí una sòlida preparació i formació, manifestades en els seus múltiples treballs d'història general i especialment de literatura catalana medieval, dins la qual ha deixat estudis fonamentals sobre Ramon Llull, i la biblioteconomia. Va aconseguir un destacat ascendent entre els historiadors i els filòlegs, tots els quals han recordat la seva tesi doctoral sobre les cròniques catalanes. Va formar un bon nombre de deixebles, entre els quals m'honoro de comptar-me. El seu prestigi de mestre va durar molts anys, i els seus judicis eren respectats i atesos gairebé unànimement. Recordo amb satisfacció les seves classes als Estudis Universitaris Catalans i com ens havia distingit a uns quants, als quals, acabada la classe, ens menava al seu despatx i ens feia conèixer els llibres i els treballs científics recents i ens els comentava. Un dia ens mostrà l'últim llibre publicat per mossèn Higini Anglès, en castellà, i va comentar: «Aquest *noi* té massa ganes de publicar». D'altra banda, el doctor Rubió havia tingut la gentilesa d'invitar-me alguns cops a sopar amb ell a la seva llar, al carrer de Mallorca, cantonada amb el d'Enric Granados.⁸⁵

El març de 1948, encara, Rubió fou nomenat —pel que sembla, per suggeriment de Martí de Riquer— cap de la Secció de Literatura Catalana del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, la institució cultural més emblemàtica del règim franquista, on tingué becaris i on inicià l'arreglada d'un gran fitxer sobre l'humanisme català, que dissortadament no va tenir temps d'aprofitar d'una manera global.

Durant els anys de la postguerra, com ja hem assenyalat diverses vegades, va publicar nombrosos articles i pròlegs, i alguns llibres realment importants: *Vida española en la época gòtica: Ensayo de interpretación de textos y documentos literarios* (Barcelona, 1943),⁸⁶ *De l'Edat Mitjana al Renaixement: Figures literàries de Catalunya i València* (Barcelona, 1948),⁸⁷ *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)* (Barcelona, 1955) —al qual ja ens hem referit—, *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència* (Barcelona, 1964) —recull d'articles anteriors, amb modifica-

85. Josep ROMEU I FIGUERAS, *Quadern de memòries*, Barcelona, 2003, p. 63. Records similars —ampliats amb al·lusions a la duresa de Rubió en certs moments i davant determinades circumstàncies— explica Joaquim Molas, successor de Rubió als Estudis Universitaris Catalans, a Patrícia GABANCHO, *La postguerra cultural a Barcelona (1939-1959)*, Barcelona, 2005, p. 159-162. Joaquim Molas es refereix també amb elogis a les classes de Rubió als Estudis Universitaris Catalans i al seu mestratge des de la Universitat en el seu llibre *Fragments de memòria*, Lleida, 1997, p. 47-52.

86. Edició facsímil en el volum IV de les «Obres de Jordi Rubió i Balaguer», Barcelona, 1985.

87. Reeditat com a segona part del volum X de les «Obres de Jordi Rubió i Balaguer», Barcelona, 1992.

cions i addicions—,⁸⁸ *Breve contribución a la obra literaria de Manuel Milá y Fontanals* (Barcelona, 1970)⁸⁹ i d'una manera ben especial la introducció, les notes i els comentaris al primer volum (pòstum) del seu col·lega Antonio de la Torre y del Cerro, *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona. I: Preliminares (1289-1451)* (Barcelona, 1971).⁹⁰

Tota aquesta feina anava acompanyada, encara, de conferències a Barcelona i a l'estranger i d'intervencions en prestigiosos congressos internacionals. Tot plegat, afegit als treballs començats des d'abans de la Guerra —alguns ja heretats del seu pare—, angoixava sovint Rubió, que no podia donar l'abast a tantes coses. N'és una bona mostra una carta que, el 14 de gener de 1954, enviava al secretari general de l'Institut, R. Aramon i Serra, per excusar-se d'un «oblit» que no especifica. «És que cregui —li diu— que visc molt atabalat. No té idea de les festes [de Nadal] que he passat. Fins el correu de Nadal he hagut de deixar de banda.»⁹¹

Els darrers anys de la seva vida —no podem oblidar-ho— Rubió, habitualment reclòs dins el seu despatx i relacionat només amb grups reduïts, va esdevenir una persona admirada i coneguda per molta gent. Deixant de banda la seva intervenció en el Congrés de Cultura Catalana clandestí a Barcelona —20 de desembre de 1964—,⁹² primer es tractà de la seva valenta participació en la Caputxinada, la reunió del Sindicat Democràtic d'Estudiants al convent de caputxins de Sarrià, el març de 1966, on mostrà una vegada més la seva solidaritat amb els estudiants perseguits per la dictadura i on pronuncià paraules memorables. Tot plegat li costà una sanció de 200.000 pesetes, una quantitat molt considerable en aquell moment.⁹³ Després hi hagué el gran homenatge que li reteren els estudiants amb motiu dels seus vuitan-

88. Reeditat en la primera part del volum VIII de les «Obres de Jordi Rubió i Balaguer», *Humanisme i Renaixement*, Barcelona, 1990. El 1965 Rubió rebé la Lletre d'Or per aquest llibre. Cf. Antoni COMAS, «Jordi Rubió i Balaguer», a *Vint-i-cinc anys de la Lletre d'Or*, a cura de Josep Faulí, Barcelona, 1980, p. 131-133.

89. Reeditat dins el volum VII de les «Obres de Jordi Rubió i Balaguer», *Il·lustració i Renaixença*, Barcelona, 1989.

90. L'extensa introducció d'aquesta obra és reeditada en el volum XIII de les «Obres de Jordi Rubió i Balaguer», *Obra dispersa*. Segons el pare Miquel Batllori, el segon volum estava molt avançat. Rubió, però, no pogué enllestir-lo abans de morir i ha romàs inèdit.

91. Dossier personal de Rubió a l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans.

92. Cf. J. MOLAS, *Fragments de memòria*, p. 86-88; Maurici SERRAHIMA, *Del passat quan era present. IV: (1964-1968)*, Barcelona, 2005, p. 143-145. Rubió va tenir-hi una intervenció breu però brillant a l'acte de clausura, al costat de l'abat Aureli M. Escarré de Montserrat i dels secretaris del Congrés, Joan Triadú i Francesc Vallverdú.

93. Per a aquesta i per a altres intervencions de Rubió, vegeu Josep M. COLOMER I CALSINA, *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, Barcelona, 1978, 2 v., índex de noms, s. v. *Rubió i Balaguer, Jordi*. Sobre la tancada als caputxins de Sarrià vegeu també Joan CREXELL, *La Caputxinada*, Barcelona, 1987.

ta anys, a la Facultat de Dret de Barcelona, el 3 de març de 1967, que va motivar un bon nombre de detencions, entre les quals la del lingüista Joan Coromines i la d'un fill de Rubió, Jordi Rubió i Lois.⁹⁴ L'abril de 1967 *Serra d'Or* li va oferir tot un dossier titulat, ja a la coberta, «Rubíó, mestre», on Joan-Lluís Marfany donava notícia de la publicació de dos impressionants volums dels *Estudis Romànics* dirigits, des de l'Institut d'Estudis Catalans, per R. Aramon i Serra, que li havien estat dedicats per estudiosos de tot arreu i de totes les edats. Finalment, el maig de 1969 rebé el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes d'Òmnium Cultural, que es concedia per primera vegada.⁹⁵

Després de la mort del general Franco, el 1976 fou designat president d'honor del Congrés de Cultura Catalana⁹⁶ i l'any següent l'Àmbit de Recerca d'aquest Congrés li oferí un homenatge a la Biblioteca de Catalunya.⁹⁷ Un any després, la Generalitat restaurada el nomenava director honorari de la Biblioteca de Catalunya i de l'Escola de Bibliologia, i dos anys més tard, el 1980, li era concedida la Medalla d'Or de la Generalitat.⁹⁸ Ell era més aviat al·lèrgic a aquest tipus de reconeixements i preferia que el deixessin treballar tranquil. Així i tot, quan li va arribar la mort, el 25 de juliol de 1982, els que l'havien conegut podien pensar que havien estat reparades algunes injustícies i que mereixia més que ningú, dins el món intel·lectual del moment, els homenatges que li havien estat tributats.

El 8 d'agost de 1944, Lluís Nicolau d'Olwer, company de Rubió a l'Institut i a tants altres llocs, escrivia a Ferran Cuito:

A diferència de la majoria d'intel·lectuals, somiatruïtes i bufanúvols, llepafils i escuracassoles, bons per a criticar i inútils per a construir, En Rubió és un realitzador. La Biblioteca de Catalunya ho diu prou clarament, i

94. J. M. COLOMER, *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, vol. 1, p. 281-283. En el dossier personal de Jordi Rubió i Balaguer de l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans es conserva un text llegit a la sessió plenària de l'Institut del 25 de març de 1966 per solidaritzar-se amb ell després de la Caputxinada.

95. Cf. Joan ALCARAZ i Jaume COMELLAS i COLLDEFORN, *Els Premis d'Honor de les Lletres Catalanes* (a la coberta: *25 Premis d'Honor, 1969-1993. Òmnium Cultural*), s. ll., s. a., p. 13-17.

96. Sobre aquest «congrés de congressos», vegeu Jaume FUSTER, *El Congrés de Cultura Catalana*, Barcelona, 1978.

97. Hi intervingueren el president de l'Institut d'Estudis Catalans, doctor Josep Alsina i Bofill, i el president de la Secció Filològica de l'Institut, alhora conservador de manuscrits de la Biblioteca de Catalunya i bon amic de Rubió, Pere Bohigas i Balaguer. Aquests parlaments foren publicats al començament del volum col·lectiu *La recerca als Països Catalans: Llibre d'homenatge a Jordi Rubió i Balaguer*, Barcelona, 1978.

98. Segons la cronologia de Guilleumas i Soberanas, Rubió no consta, però, en el llibre de Josep Maria LLADÓ i FIGUERAS, *Homenatge a vint-i-vuit catalans eminents: Medalles d'Or de la Generalitat 1978-1991*, Barcelona, 1992.

el bibliobús de les biblioteques del front, servint llibres fins als combatents de primera línia, és una de les poques imatges reconfortants que conservo de la nostra guerra —obra també d'En Jordi.⁹⁹

Certament, no es pot trobar millor elogi per a un erudit competent i treballador, que va voler servir sempre el seu poble i la seva cultura, en les hores bones i en les hores tràgiques, amb modèstia, amb coherència i amb sentit de la responsabilitat personal i col·lectiva, sense perdre la fe ni l'esperança en un esdevenidor millor.

99. L. NICOLAU D'OLWER i F. CUITO, *Epistolari de l'exili francès*, p. 163.